

Tudósítás a Pápai Állam utolsó évtizedeiről (1846—1870)

II. rész

A Szentzsékhöz akkreditált diplomaták és a római kúria legbelsőbb körei nemcsak számításba vették, hanem javasolták is, hogy a pápa, saját biztonsága érdekében ideiglenesen hagyja el székhelyét. A tanácsadók számára nem volt kétséges, hogy az európai hatalmak, függetlenül az Egyházi Állam iránt eltérő politikai magatartásuktól, egymás közti viszonyaik ellenére sem tűrik majd el közös ellenségük, a forradalmi-republikánus mozgalmak megerősödését.

IX. Pius nem féltette személyes sorsát. Az egyház viharos történelmében nem először fordul elő, hogy a pápa idegen földön keressen menedéket. „Papa Mastai-Ferreti” mélyen vallásos, imádkozó főpap volt, rendületlen bizalommal, hogy a gondviselés különös kegyelme minden reális veszély felett örökös.

A menekülés előkészítéséről és részleteiről kevesen tudtak, ki-ki csak annyit, amennyi reá tartozott.

A francia követ, Francois d'Harcourt herceg az első jelenetben vállalt és kapott szerepet. 1848. november 24-én azért jelentkezett rendkívüli audienciára, hogy elvonja a Quirinale őrségének figyelmét a távozó pápáról. Arról nem volt információja, hogy IX. Pius hová utazik. A követ úgy vélte, hogy bizonyára Franciaországot választja, miután csomagjait Civitavecchiába küldette és a kikötőben menetkészen várakozott a Ténare francia hadihajó.

A Spaur-akció

A szökés nem veszélytelen konspirációját a bajor követ, Karl von Spaur gróf és hitvese (Kossuth szavával: „ármányos neje”) Teresa contessa szervezte.

November 24-én, pénteken, amikor a pápa még délutánig a Quirinale palotában tartózkodott, Spaur grófné már kora reggel kirándulásra indult. A nagy utazókocsiban, a *berlina*-ban ült fia, a tizennégy esztendőes Massimiliano, annak a nagybátyja és nevelője, a Rómában élő bajor jezsuita, Sebastiano Liber, valamint a komorna és az inas. A hintó utasai mit sem tudtak a következő órák és napok eseményeiről. Figyelmüket lekötötte, hogy az Albanói-hegyvidék legszebb tájain barangolhatnak, megcsodálhatják a Castelli Romani várait, a sziklatatlanok híres krátertavait, az Albanói- és Nemi-tengerszemeket.

A kirándulás végén, késő délután a grófné Albano felé hajtattott, és a városkához vezető bekötőút mentén, egy ligetes tisztáson várta férje kocsiját.

Spaur gróf hintója délután hat órakor gördült át a Porta S. Giovannin, és nem követte a felesége útvonalát, hanem letérve a Via Appia Nuovaról az Albanói-hegyek keleti oldalán fekvő Frascati felé indult. Biztonságból választotta a hosszabb, fárasztóbb utat. Este tízkor ért az Aricia—Genzano közötti völgybe, nem messzire attól a helytől, ahol Teresa grófné várakozott. Spaur elküldte hozzá a vadászát, aki elvezette a kirándulókat a grófnőhoz.

Teresa kocsiját négy pápai csendőr kísérte, ők látták el korábban is a diplomatákat megillető biztonsági szolgálatot. A grófné „doktor úrnak” szólította a férje kocsijából kiszálló pápát és hintójába invitálta. A nagy fekete batárban kényelmesen elfért az új utas is.

Sul sedile dietro la carrozza eravamo io e il cacciatore con le pistole in pugno, a hátsó (külső) ülésen voltam én és a vadászom, markában pisztollyal — írta emlékezésében a részletekre figyelmes Spaur.

A közeli Genzanóban lovakat váltottak, rövid pihenőt tartottak. A kocsis utasai lámpagyújtáskor ismerték fel a „doktor urat”, de a grófné előzetes utasítása szerint úgy tekintettek rá, mintha közömbös idegen lenne. *Senza sosta*, pihenés, megállás nélkül sebesen hajtottak Velletrin és a Pontini mocsarakon át, déli irányba.

Másnap, november 25-én, szombaton reggel fél hatkor érkeztek a Tirrén-tenger partjára Terracinába, az Egyházi Állam déli határvárosába. Az állomás épületén pápai zászló lengett, szélein zöld-fehér-piros csíkokkal. 1848 tavaszán, a sokat ígérő nagy napokban IX. Pius rendelte el, hogy a pápai zászlót az olasz nemzeti színekkel szegélyezzék. Az egyházfő imádkozva, könnyezve búcsúzott országától. Ellenőrzés nélkül léptek át nápolyi területre, mely 1816 óta Szicíliaval egyetlen államot alkotott. Uralkodója, a Bourbon II. Ferdinánd a Két Szicília királya, *Re del Regno delle Due Sicilie* címet viselte.

A pápa menekülésének első szakasza szerencsésen véget ért. Személyét már nem fenyegette veszedelem, de inkognitóját még nem fedhette fel.

Spaur gróf taktikája szerint letértek a tengerparti útról, és beljebb, Fondi felé kerültek. Onnan tértek vissza a sziklacsúcsra épült Gaeta kikötőváros közelébe, Mola di Gaeta helységbe. Dél előtt tíz óra tájban érkeztek, az ötvenhat éves „doktor” feltűnően jól viselte el a hosszú úttal járó fáradalmat, izgalmat.

A kisvendéglő előtt, ahol megálltak, két úr várakozott. Az egyik karimás fekete kalapot viselt, zöld útiköpenyt, piros sálát; ez a művészforma öltözék takarta Giacomo Antonelli bíborost. A másik elegáns útiruhát, ő volt Arnao lovag, a spanyol követség titkára. Már az előző napon megérkeztek a spanyol követ fregattján.

Az egész társaság betért a Villa Cicerone (Spaur szerint Villa Cimona) fogadóba, pár órányi pihenésre, étkezésre. A titok megőrzése érdekében semmi feltűnő reverencia nem vette körül útitársukat, az egyszerű öltözékű papot, aki csakhamar papírt, írószert kért. Saját kezű levelet fogalmazott, az uralkodók stílusa szerint harmadik személyben, II. Ferdinánd számára. Értesítette, hogy a római zavargások kényszerítették székhelye elhagyására, de ittlétével nem szeretné megnehezíteni a király helyzetét. Egyelőre nem közölheti, hogy hová szándékozik tovább vonulni, sorsát a gondviselésre bízta, a királyi családnak apostoli áldását küldi.

Spaur szerint a levélben arról is említést tett, hogyha nem maradhat Gaetában, útját tengeren folytatja. A gróf azonban nem ismerte sem a levél tartalmát, sem az egyházfő további szándékát. A pápa nem volt biztos abban, hogy II. Ferdinánd szívesen, egyáltalán miként fogadja, ugyanis korábban a király élesen bírálta IX. Pius liberális magatartását, és íme, itt a következménye.

Spaur gyorskocsit fogadott és a lezárt levéllel Nápolyba indult.

Coraggio Santo Padre!

Rómában Sacchetti márki ebben az időpontban nyújtotta át Giuseppe Galletti belügyminiszternek a pápa előző napon írt levelét. Szövegét azonnal közzétették. A minisztérium kiáltványt intézett a lakossághoz, bizalmat és nyugalmat kért a néptől. A hivatalos nyilatkozat szerint a pápa rossz tanácsadók befolyására hagyta el székhelyét.

A forrongó rómaiakat megdermesztette a hír. Számukra a pápa és a pásztorbot karizmatikus jelenlét volt akkor is, ha olykor szidták, fenyegették, lázadtak ellene. A római öntudat, a *grandezza* dicsősége a pápa kiváltságos méltóságából áradt az Örök Városra. A közfelfogás többnyire külön is választotta az uralkodót és tanácsadóit. Minden rosszért a kúria egymással rivalizáló, harácsoló arisztokrata főpapjai a felelősek,

az ő fondorlataik vezeték félre a jóhiszemű pápát. Így értelmezte IX. Pius menekülését a minisztériumi nyilatkozat is. A Ciceruacchióknak mondott Angelo Brunetti, a politikai kedélyhullámzások népszerű hangadója olykor ugyancsak így hirdette: *Evviva Pio Nono — solo! Coraggio Santo Padre!* Eljén IX. Pius — egyedül! Bátorság Szentatya!

A pápa váratlan távozása tartós, veszélyes politikai válsággal fenyegetett. A római kormány, az alsó- és felsőház tagjai, a képviselők, a városi vezetés, a nemzetország parancsnoka és az újságírók egységesen békét és rendet követeltek, csillapították a kiszámíthatatlan közhangulatot. A politikai tanácskozásokon még aznap szóba került minden olyan megoldási lehetőség, mely a következő hónapokban is téma maradt. A minisztérium kijelentette, hogy kormányzó hatalma az uralkodó távollétében is törvényes. Az alsóház a „nép parlamentjének” tekintette magát. A felsőház ideiglenes helytartó kinevezését javasolta, a képviselőház Ideiglenes Végrehajtó Bizottságról döntött. Számos politikus sürgette az olasz alkotmány mielőbbi kihirdetését, mely meghatározza az új államformát. Terenzio Mamiani, aki a pápa felkérésére két nyári hónapon át már betöltötte a világi külügyminiszteri tiszteket, és ugyanezt a tárcát kapta a Galletti-kormányban, bejelentette, hogy hivatalosan még nincs tudomásuk a pápa tartózkodási helyéről, miután IX. Pius hátrahagyott levelében nem közölte úticélját. Amint kiderül, parlamenti küldöttséget indítanak hozzá és felkérlik, hogy térjen vissza Rómába, avagy közölje további szándékát.

Megérkezés

Mialatt Rómában az új politikai helyzetről tárgyaltak, IX. Pius a többiekkel együtt kora délután Mola de Gaetából átment az erődtített kikötővárosba, Gaetába. Raffaele Arezzo vendéglős hírnevet szerzett, mert az ő Albergo del Giardinetto fogadója adott egy éjszakára szállást a pápának.

Spaur gróf röviddel éjjel előtt érkezett Nápolyba. Pietro Antonio Garibaldi nuncius (a szabadsághős névrokona) nem értette, hogy a bajor követ miért akar éjjel és sürgősen beszélni a nyugovóra tért királlyal, de a gróf valami fontos levelet emlegetett, és ilyen esetben egy pápai diplomata nem érdeklődik, nem késlekedik, hanem intézkedik. II. Ferdinánd fogadta Spaurt, átfutotta a pápa levelét és közölte, hogy reggel hatkor válaszol az üzenetre. Ekkor tudta meg a nuncius, hogy IX. Pius a királyságba érkezett.

Másnap, november 26-án, vasárnap, két hadihajó indult ki a nápolyi kikötőből. A *Tancredi* fedélzetén utazott az uralkodó és felesége Maria Teresa Isabella, a gyermekeik, néhány udvari méltóság és Spaur gróf. A *Roberto* naszad a katonai díszkíséretet szállította. Dél körül érkeztek Gaetába, késő délután találkoztak a pápával, akit Antonelli bíboros és Arnao spanyol követségi titkár kísért a királyi lakba. Az uralkodópár meghatottan fogadta a fekete reverendás egyházfőt. II. Ferdinánd megisztelő kötelességének mondta, hogy a Szentatya segítségére lehet, kérte, hogy tekintse otthonának Gaetát és a királyságot. Másnap már az egész város tudta, hogy ott van a pápa, a házakat fellobogózták. IX. Pius a csomagokból előkerült hófehér pápai öltözékben, a rendelkezésére bocsátott királyi lakosztály erkélyéről megáldotta az összegyűlt népet és a féltérdre ereszkedett katonaságot.

A menekülés regényes epizódja véget ért.

„E békés hajlékból...”

Az emigráns pápa Gaetában is megőrizte egyéniségének rokonszenves vonásait. Szívesen csevegett, szellemes ember volt és nemcsak főpásztori, de társadalmi kötelességének is tartotta, hogy megismerkedjék új környezetével. Vizitelt a város előkelőségeinél, a katonai

parancsnokoknál, sétált a királyi családdal, beszélgetett a helyi prelátussal, és gyakran elidőzött az Alcantarai Szent Péterről elnevezett sarutlan karmeliták kertjében. Felkereste Spaurékat, akik egy ideig Tbmasso Vio bíboros családi házában laktak. A főpap, Cajetanus néven (jelentése: Gaetából való) jelentős szerepet játszott a német reformáció történetében. Ő volt az első kiemelkedő egyházi méltóság, aki 1518-ban Augsburgban Lutherral tárgyalt.

A gaetai krónika feljegyezte, hogy a pápa sokat gyalogolt, felkapaszkodott a nem túl magas Orlando-hegyre és megnézte az octavianusi kor híres-hírhedt személyiségének, Lucius Munatius Plancunak a sírját. Társaságban gyakran idézte a Gaetának nevét adó vergiliusi sorokat: „Tu quoque littoribus nostris Aeneia nutrix, / Aeternam moriens famam Cajeta dedisti”, „Aeneás dajkája, Cajéta, neveddel e partot / — itt haltál meg — nagyhrúvé teted örökre” (Kartal Zsuzsa fordítása).

Egyházi intézkedései között tartják számon, hogy itt nevezett ki néhány püspököt, és a megérkezését követően, december 31-én a gaetai püspöki széket érsekségre emelte, felruházva mindazon teljes búcsúkkal, melyek a római bazilikákhoz kötődnek.

Gaetából küldött leveleiben gyakran előfordul, hogy *da questa pacifica stazione...* e kedves hajlékból küldi üzenetét, és ez nem a város iránti gesztusa, hanem a viszontagságokban is megőrzött lelki nyugalmának kifejezése.

Gaeta tanakodik — Róma ünnepel

IX. Pius tizenhét hónapig volt önkéntes szárműzetésben, és ezalatt bekövetkezett minden amittől félt és amit remélt. Gaetában napok alatt kialakult az emigrációs pápai udvar, a bíborosok többsége és a diplomáciai testületek vezetői az egyház fő ideiglenes székhelyére telepedtek. Ettől fogva formálódik Giacomo Antonelli bíboros főszerepe, aki az Egyházi Állam bukásáig IX. Pius első számú tanácsadója volt, a pápai politika markáns képviselője, nemritkán alakítója. Az egyháztörténelem szigorúbban ítélte meg, mint a világi történetírás.

A társadalmi szerkezetében arisztokratikus római kúria és a nagy számban konzervatív bíborosi kollégium nem kísérte rokonszenvvel a *homo novus*, a polgári családból felemelkedett Antonelli karrierjét. Tekintélyüket sértette, hogy bel- és külpolitikai ügyekben döntő szava volt, a pápa rossz szellemének tartották. Az ő számlájára írták, hogy az érzékeny idegállapotú, rapszodikus hangulatú IX. Pius nem talált kedvező politikai megoldást egy alapvetően megoldhatatlan történelmi helyzetben. Antonelli az „olasz Richelieu”, akiről ma is kérdéses, hogy viaszműzeumban vagy márványpanteonban van az őt megillető helye — írja legújabb monográfiája, Carlo Falconi. A történész számára (Antonelli) az Egyházi Állam utolsó évtizedeinek kulcsfigurája.

Gaeta valóságos politikai fővárossá vált. Az első hónapokban szakadatlanul fogalmazták, küldözgették a pápa tiltakozását a római kormány minden intézkedése ellen. IX. Pius a megérkezését követő harmadnapon Gaetából dátumozva küldte Rómába első levelét, és ezzel nyilvánosságra hozta tartózkodási helyét. A római kormány december 5-én deputációt indított hozzá, de a nápolyi királyság határőrsége nem engedélyezte beutazásukat. Más utat-módot keresve Antonellinek küldtek üzenetet, kérve, hogy a Szentatyához jussanak. A bíboros mint helyettes államtitkár közölte, hogy a pápa nem fogadja a római kormány képviselőit.

Ahogy közeledett a római alkotmányozó gyűlés ideje, úgy merevedett, élesedett Róma és Gaeta viszonya. Egy évezrednyi múltat foglalt magába az a két szó, mely a válság lényegét kifejezi: a pápa „világi hatalma”, *potesta temporale*. Nemcsak az itáliai mozgalmak keltek fel ellene, némi zsugorítással az európai hatalmak is tudomásul vették volna elmúlását. Az egyház fő számára nem volt, nem lehetett alku tárgya.

Bár Rómába küldött üzeneteit mindig *ai nostri amatissimi Sudditi*, „szeretett alattvalóimnak” címezte és apellált hűségükre, őt is meglepte 1849. február 9-én, pénteken

a római köztársaság kikiáltása. Az alkotmányozó gyűlés négy cikkelyben rögzítette az új államformát. Számunkra történelmi dokumentum, hogy Kossuth Lajos eredeti fordításában olvashatjuk a dekrétum olasz szövegét.

1. A pápaság tényleg is, jogilag is megszűnt a római állam világi kormánya lenni.
2. A római pápa fel lesz minden biztosítékkal ruházva, melyek spirituális hatására gyakorlásának függetlenségére szükségesek.
3. A római állam kormányformája a tiszta demokrácia lesz s a római köztársaság dicső nevét veendi fel.
4. A római köztársaság Olaszország többi részével a közös nemzetiség által követelt viszonyban álland.

A nemzetgyűlés háromtagú felelős és visszahívható végrehajtó bizottságot nevezett ki a kormányzati feladatok ellátására. Az új testület február 11-én részt vett a Szent Péter-bazilikában tartott hálaadó Te Deumon.

A köztársaság első napjaiban néhány alapvető rendelkezés lépett hatályba: a törvények és ítéletek „Isten és a nép nevében” kerülnek kihirdetésre; a római köztársaság zászlója háromszínű, zöld-fehér-piros; a pápai kormány valamennyi hivatalnokát felmentik a pápának tett hűségeskü alól; a középületekről eltávolítják a pápai címet. Két hét múlva állami tulajdonnak nyilvánították az egyházi javakat, a köztársaság magára vállalta a papok és szerzetesek illetményének folyósítását.

Segítség vagy megszállás?

A gaetai udvar tragikusnak minősítette a római fordulatot. Antonelli február 18-án fegyveres intervencióra kérte fel Franciaországot, Ausztriát, Spanyolországot és a Két Sziciliát. IX. Pius későbbi nyilatkozatából kiderült, hogy a pápa menekülése napjától kereste ezt a megoldást. 1849. április 20-án a gaetai titkos konzisztóriumon közölte: „már a múlt évi december 4-e óta nem mulasztottuk el kérni és sürgetni a fejedelmek és a népek segítségét”.

Mindenesetre február 18-tól számítható a hivatalos és nyilvános segítségkérés, melyet Antonelli részletesen megtervezett: Ausztria szállja meg az Egyházi Állam északi vidékét, a nápolyiak a déli területet és az Adria-parti Marche tartományok egy részét, a spanyolok Rómát és a környező Patrimonium Petri területét, a franciák Civitavecchiát és a Tírrén-tengeri partszakaszt.

Míg a katolikus hatalmak követői heteken át latolgatták a fegyveres beavatkozás lehetőségét, Piemont szerencsét próbált Ausztria ellen. A négynapos háborúban, március 23-án, Novaránál döntő vereséget szenvedett, amire Károly Albert szárd király lemondott és elhagyta az országot. Elsősülött fia került a trónra, II. Viktor Emánuel, akinek uralkodása alatt beteljesedett az Egyházi Állam sorsa.

A francia politika jól érzékelte, hogy Piemont vereségével megnőtt Ausztria hatalma Itáliában, könnyen megszállhatja a pápa északi legációit és Rómát is elfoglalhatja. *Concitoyen Louis-Napoleon Bonaparte*, Louis Napoleon polgártárs, a francia köztársaság elnöke főként az osztrák hegemonia ellen, de a francia katolikus polgárság szimpátiáját is bekalkulálva, a párizsi parlament hozzájárulásával sereget küldött Itáliába.

A gaetai értekezletet megszakította a váratlan hír: április 25-én szerdán, Civitavecchiában ellenállás nélkül partra szállt Oudinot generális háromezres csapata (más források szerint tíz-tizenkétezer katoná). A francia inváziós hadsereg létszáma heteken belül harmincezerre növekedett.

A római köztársaság megdöntése külön történet, de IX. Pius világi uralmát tekintve átmeneti jobbulás. Hosszú diplomáciai huzavona után Oudinot június 3-án hajnalban megkezdte a város ostromát. Nemcsak a támadók katonai képzettsége és számbeli fölénye, hanem a védők lassan mérséklődő lelkesedése is reménytelenné tette az ellenál-

lást. Huszonhét nap múltán a kockázatot mindig vállaló, partizánharcokban tapasztalt Garibaldi is úgy vélte, hogy kilátástalan minden további küzdelem.

A garibaldista légió július 2-án éjjel a Porta S. Giovannin át elhagyta Rómát, a franciák másnap délután három irányból, a Porta del Popolo, a Porta S. Paolo és a Porta Portese felől bevonultak a városba. Róma újra ünnepelt, éljenezte IX. Piuszt és a franciákat, a 144 napos köztársaság jelvényeit eltávolították. Tíz nap múlva hálaadó istentiszteletet tartottak a Szent Péter-bazilikában, majd száz ágyúlövés köszöntötte az Angyalvárra újra felvont pápai lobogót.

Július 17-én kihirdették IX. Pius Gaetából küldött üzenetét, melyben közölte, hogy bizottságot nevezett ki a kormány átszervezésére, és megnyugtatta alattvalóit, hogy „nem lett kisebb szeretetünk, mellyel titeket mindig és most is szeretünk”.

A pápai bizottság július 31-én érkezett Rómába és hozzájárított a restauráció kidolgozásához. Hatályon kívül helyezte minden 1848. november 16-tól hozott törvényt vagy rendeletet, a köztársaság pénzesutalványainak értékét harmincöt százalékra csökkentette, az elbocsátott tisztviselőket és alkalmazottakat állásukba visszahelyezte.

Oudinot tábornok feladatát teljesítve augusztus 25-én Gaetába utazott és elbúcsúzott a pápától. IX. Pius megköszönte, hogy segítségére sietett „az Egyház legidősebb leánya” (Franciaország tradicionális megtisztelő titulusa), majd kitüntette a generálist a Virtuti et merito feliratú Pius-rendjellel.

(Folytatjuk)

KALÁSZ MÁRTON

Termékenység sötétje

1

*„ma végy a telhetetlen
magvába — (s még csírának
szerényebb, kedvezőbb vagyok)*

2

*egyetlen, néma szálon
fölvihattad háncson a fényt
alá termékenység sötétjét*

3

*harsan kéne ránk mondanod
korona rost gyökér —
kinyilvánítás terebélye”*